

Adam Czabański

(Katedra Nauk Społecznych, Uniwersytet Medyczny im. K.Marcinkowskiego w Poznaniu)

Zjawisko samobójstw w Poznaniu w pierwszych sześciu miesiącach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

The phenomenon of suicides in Poznań during the first six months after Poland regained independence.

Streszczenie:

Badania przeprowadzono w archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Poznaniu. Celem badań było ustalenie skali zjawiska samobójstw w Poznaniu w pierwszych sześciu miesiącach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Z badań wynika, że samobójstwa zdarzały się rzadko. W omawianym czasie samobójstwo popełniło sześć osób, w tym 4 narodowości niemieckiej. Najczęstszą metodą popełnienia samobójstwa było postrzelenie się z broni palnej.

Słowa kluczowe: samobójstwa, wojna, powstanie, niepodległość

Abstract:

The research was carried out in the archives of the Register Office in Poznań. The aim of the research was to determine the scale of suicides in Poznań during the first six months after Poland regained independence. They show that suicides were rare. In the discussed time 6 people committed suicide, including 4 of German nationality. The most common method of suicide was shooting a firearm.

Keywords: suicides, war, uprising, independence

Wstęp.

Gdy 11 listopada 1918 roku kończyła się I wojna światowa i rodziła II Rzeczpospolita, Poznań wraz z prowincją nadal pozostawały w oddziaływaniu Niemiec. Przybycie do Poznania Ignacego Jana Paderewskiego spowodowało wybuch rozruchów w Poznaniu 27 grudnia 1918 roku. Działania te rozszerzyły się na obszar całej Wielkopolski. Do 7 stycznia 1919 roku miasto Poznań znalazło się w rękach powstańców. Walki o Wielkopolskę trwały aż do rozejmu w Trewirze 16.II.1919 roku¹.

Powstanie Wielkopolskie przyniosło ogromny sukces. Niemcy ogarnięte rewolucyjnym wrzeniem nie były w stanie przez dłuższy czas wysłać do tłumienia powstania żadnej większej jednostki. To przesądziło o odbiciu z rąk niemieckich większości ziem Wielkopolski wraz z Poznaniem. Zwycięstwo to zostało okupione stratami. Jak wskazuje się w aktualnych zestawieniach w Powstaniu Wielkopolskim poległo po stronie polskiej 2261

¹ Więcej na temat przebiegu Powstania Wielkopolskiego w: A.Czubiński, *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Geneza – charakter – znaczenie*, Wydawnictwo Kurpisz S.A., Poznań 2002; A.Czubiński, Z.Grot, *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006.

osób, przede wszystkim powstańców². Wśród poległych znalazło się 127 mieszkańców Poznania³.

Okres dojrzewania do powstania oraz czas powstania, odwracały uwagę mieszkańców stolicy Wielkopolski od osobistych problemów, co przełożyło się na dynamikę zjawiska samobójstw.

Samobójstwa podczas wojny – specyfika zjawiska.

Naukowe rozważania koncentrujące się wokół zjawiska samobójstw podczas wojny, umożliwiły sformułowanie także pewnych teoretycznych twierdzeń. Klasyczna teoria samobójstw Emila Durkheima, a także jej późniejsze transpozycje kładą akcent na wzroście samobójstw w czasach wielkich transformacji społecznych. Wówczas uwidacznia się zjawisko anomii, które sprawia, że koszty adaptacji do zmodyfikowanych warunków społecznych dla wielu ludzi okazują się zbyt wielkie⁴. Wojna jako zjawisko wywołujące wielką zmianę społeczną zdaje się jednak wywoływać skutek dokładnie odwrotny, objawiający się w zmniejszonych wskaźnikach samobójstw.

Jako jeden z pierwszych podjął ten temat Emil Durkheim i ubogacone naukowym komentarzem wzmianki o samobójstwach podczas wojny zawarł w swojej o samobójstwie⁵. Wyraził tam pogląd, że podczas wojny zjawisko to zachowuje tendencje malejące. To twierdzenie potwierdził również w swoich badaniach Erwin Ringel⁶.

W polskiej literaturze przedmiotu najpełniej o specyfice samobójstw podczas wojny pisze Brunon Hołyst, zwracając uwagę, że wojna wzmaga spójność społeczeństwa i przyczynia się do silniejszej niż w okresie pokoju integracji poszczególnych jednostek ze społeczeństwem. Dramatyczne wydarzenia z poziomu makrospołecznego wydatnie ograniczają czas, jaki jednostka poświęca na analizę własnej sytuacji. Tak więc, konkluduje B. Hołyst, poczucie wspólnoty z innymi ludźmi rekompensuje cierpienia wojenne⁷.

² W. Olszewski, Ł. Jastrząb, *Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 r. do 8.03.1920 r.*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2008, s. 400.

³ Ibidem, s. 71-73.

⁴ A. Czabański, *Samobójstwa w Poznaniu podczas wojny 1939 – 1945. Socjologiczna analiza zjawiska*, Wydawnictwo „Rys”, Poznań 2003, s. 9.

⁵ E. Durkheim, *Samobójstwo*, Oficyna „Naukowa”, Warszawa 2006.

⁶ E. Ringel, *Samobójstwo – apel do innych*, Oficyna Wydawnicza „Profi”, Warszawa 1993, s. 10.

⁷ B. Hołyst, *Suicydologia*, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2002, s. 450.

Natomiast T.Huxley zauważał, że o wartości życia podczas wojny stanowią silne wrażenia wywołujące silne emocje. Pojawiające się więc uczucia: dumy, solidarności i nienawiści podnoszą wartość życia i niwelują poczucie nudy⁸.

Jak z kolei zauważył W.Tatarkiewicz, w czasie wojny tradycyjne przyczyny samobójstw, takie jak: kłopoty miłosne lub materialne, tracą swoją moc oddziaływania, ponieważ ludzie doświadczają zupełnie innych cierpień⁹.

Do interesujących i zarazem inspirujących wniosków doszła Maria Jarosz, której zdaniem podczas wojny, gdy śmierć staje się zjawiskiem powszechnym o życie trzeba walczyć. Osoby, które przeżyły piekło więzień obozów hitlerowskich i sowieckich opowiadały, że zdarzało się tam stosunkowo mało samobójstw, ponieważ walka o życie była jednocześnie walką o zwycięstwo wartości ludzkich¹⁰.

Zdaniem Anny Pawelczyńskiej podczas ostatniej wojny w społecznościach więziennych i obozowych występował wysoki poziom integracji, który stanowił skuteczną zaporę przed samobójstwami¹¹.

Z kolei w jednej z teorii samobójstw autorstwa A.Henry i J.Short czytamy, że w społecznościach w których przeważają zabójstwa niewiele jest samobójstw, natomiast w społeczeństwach w których częste są autodestrukcje sporadycznie notuje się przypadki zabójstw¹². W świetle statystyki owe zależności nie zawsze się potwierdzają. Świadczą o tym między innymi zestawienia dynamiki samobójstw w niektórych państwach europejskich przed, w czasie i po pierwszej wojnie światowej.

Tabela nr 1 : Samobójstwa w niektórych państwach Europy (i w USA oraz Japonii) przed, w czasie i po pierwszej wojnie światowej

Państwo	1910 – 1913 liczebność	1914 – 1918 liczebność	1919 – 1922 liczebność
Austria	5 734	1401	1 467
Bułgaria	205	-	182
Dania	519	457	442
Finlandia	349	302	333
Francja	9 973	6 108	8 015

⁸ Ibidem.

⁹ W. Tatarkiewicz, *O szczęściu*, PWN, Warszawa 1962, za: Hołyst B., 2002, op.cit., s. 450.

¹⁰ M. Jarosz, *Samobójstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 56 – 57; M.Jarosz, *Samobójstwa, dlaczego teraz?*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 53-54.

¹¹ A. Pawelczyńska, *Wartości a przemoc. Zarys socjologicznej problematyki Oświęcimia*, PWN, Warszawa 1995, s. 121.

¹² J.D.Douglas, *The social meanings of Suicide*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1967, s. 144 – 151; D.Lester, *Research Note. A Comparison of 15 Theories of Suicide*, w: "Suicide and Life-Threatening Behavior", 1994, nr 24 (1), s. 83.

Irlandia	156	114	121
Japonia	9 647	10 002	10 864
Niemcy	14 636	11 735	12 773
USA	9 464	10 461	9 942
Szwajcaria	897	808	835
Szwecja	995	740	-
Węgry	4 118	3 779	-
Wielka Brytania, Anglia i Walia	3 569	2 961	3 602
Włochy	2 932	2 778	-

Źródło: Hołyst B., 2002, *op.cit.*, s. 451.

Jak jednak podkreśla B. Hołyst, w wielu publikacjach stwierdza się spadek liczby samobójstw podczas II wojny światowej, lecz trzeba pamiętać, że w okresie wojny, nie prowadzi się dokładnych rejestrów zamachów samobójczych. Przedstawione tu informacje wskazują jednak na wojnę jako czas, gdy spada liczba dokonywanych autodestrukcji.

Samobójstwa w Poznaniu od listopada 1918 do maja 1919 roku.

Badania, które dostarczyły nam informacji o dynamice samobójstw w Poznaniu w pierwszych sześciu miesiącach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, przeprowadzone zostały w archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Poznaniu.

W analizowanym okresie w Poznaniu trwały przygotowania do wybuchu powstania. Od 27 grudnia 1918 roku do 16.II.1919 roku trwało Powstanie Wielkopolskie. Był to zatem okres walk, podczas których samobójstwa prawie się nie zdarzały.

W poszczególnych miesiącach od odzyskania niepodległości w połowie listopada 1918 roku przez kolejne sześć miesięcy zarejestrowano zaledwie sześć samobójstw.

Tabela nr 2: Samobójstwa w Poznaniu od połowy listopada 1918 do połowy maja 1919 z uwzględnieniem płci samobójców.

Miesiąc	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Połowa listopada do końca listopada	-	-	-
Grudzień	1	-	1
Styczeń	-	-	-
Luty	-	-	-
Marzec	3	-	3
Kwiecień	1	1	2
Od 1 maja do połowy maja	-	-	-
Ogółem	5	1	6

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z archiwum USC w Poznaniu.

W omawianym okresie czasu samobójstwo popełniło pięciu mężczyzn i jedna kobieta. Podczas trwania Powstania Wielkopolskiego samobójstwo popełnił jeden mężczyzna narodowości niemieckiej¹³. Stało się to następnego dnia po wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Miał 27 lat i był wyznania rzymskokatolickiego. Otruł się morfiną. Od 12 do 25 marca 1919 roku samobójstwo popełniło dwóch Polaków oraz jeden Niemiec. Drugie nasilenie samobójstw przypadło na kwiecień 1919 roku, kiedy to samobójstwo popełniła jedna Niemka i jeden Niemiec.

Tabela nr 2: Samobójstwa w Poznaniu od połowy listopada 1918 do połowy maja 1919 z uwzględnieniem narodowości samobójcy.

Narodowość polska	Narodowość niemiecka	Ogółem
2	4	6

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z archiwum USC w Poznaniu.

Podczas pierwszych sześciu miesięcy od odzyskania przez Polskę niepodległości samobójstwo w Poznaniu popełniło trzech Niemców i jedna Niemka a także dwóch Polaków. Wśród samobójców narodowości niemieckiej był jeszcze jeden mężczyzna. Jednak do zdarzenia doszło 4.XI.1918 roku¹⁴, a więc przed rozpoczęciem analizowanego odcinka czasu. Warto zauważyć, że do pewnego nasilenia zjawiska doszło w kwietniu 1919 roku, kiedy to w odstępie 20 dni samobójstwo popełnił mężczyzna i kobieta narodowości niemieckiej.

Tabela nr 3: Wyznanie religijne samobójców w Poznaniu w okresie od połowy listopada 1918 do połowy maja 1919

Wyznanie rzymskokatolickie	Wyznanie ewangelickie	Ogółem
3	3	6

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z archiwum USC w Poznaniu.

Dwóch Niemców oraz jedna Niemka, którzy popełnili samobójstwo w omawianym okresie byli wyznania ewangelickiego. Jeden Niemiec oraz dwóch Polaków było wyznania rzymskokatolickiego. W roku 1918 mieszkańców Poznania było 153 tysiące a w 1919 roku liczba ta zwiększyła się o dwa tysiące¹⁵. Wśród mieszkańców ówczesnego Poznania przeważała ludność polska deklarująca wyznanie rzymskokatolickie.

¹³ Z-1667/1918/II.

¹⁴ Z-1398/1918/II.

¹⁵ *Bericht über die verwaltung und den Stand der Gemeinde Ungelegenheiten in der Stadt Posen*, Posen 1918 oraz *Rik Statystyczny Stołeczno Miasta Poznania, Poznań 1926*, za: A.Czabański, *Samobójstwa w Poznaniu podczas wojny 1939-1945. Socjologiczna analiza zjawiska*, Wydawnictwo Rys Studio, Poznań 2003, s. 12.

Tabela nr 4: Wiek samobójców w Poznaniu w okresie od połowy listopada 1918 do połowy maja 1919

Wiek	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Poniżej 20 lat	1	-	1
20-30 lat	3	-	3
31-40 lat	-	-	-
41-50 lat	-	1	1
51-60 lat	1	-	1
Ogółem	5	1	6

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z archiwum USC w Poznaniu.

Samobójstwa popełniane były przede wszystkim przez młodych mężczyzn. Czterech z nich miało od 19 do 29 lat. Jedna kobieta miała 41 lat a jeden mężczyzna 56 lat. Średnia wieku wszystkich samobójców w tym czasie wyniosła 32 lata. Średnia wieku Polaków, którzy popełnili samobójstwo wyniosła 38 lat, natomiast ludności niemieckiej 29 lat (w tym samych mężczyzn narodowości niemieckiej 25 lat).

Tabela nr 5: metoda popełnienia samobójstwa w Poznaniu w okresie od połowy listopada 1918 do połowy maja 1919

Metoda popełnienia samobójstwa	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Otrucie morfiną	1	-	1
Postrzał z broni palnej	3	1	4
Powieszenie się	1	-	1
Ogółem	5	1	6

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z archiwum USC w Poznaniu.

Najczęściej samobójcy w tamtym czasie w Poznaniu korzystali z broni palnej, która z racji minionej wojny światowej była prawdopodobnie łatwo dostępna. Samobójstwo w ten sposób popełniło jeden Niemiec oraz Niemka a także dwóch Polaków. Podczas zamachów samobójczych z użyciem broni palnej zazwyczaj strzelano sobie w głowę.

Na podstawie danych zawartych w archiwum USC w Poznaniu niewiele można powiedzieć o statusie cywilnym samobójców. Wiadomo tylko, że jeden z Niemców, który popełnił samobójstwo w wieku 19 lat był kawalerem¹⁶, natomiast 41-letnia Niemka, która postrzeliła się w głowę z broni palnej była zamężna¹⁷.

Informacje odnośnie zawodów wykonywanych przez samobójców są zdekompletowane. Jeden z Niemców, ewangelik, lat 29, który powiesił się był doktorem prawa¹⁸. Z kolei jeden z Polaków popełnił samobójstwo w wieku 20 lat strzelając sobie w

¹⁶ Z-755/1919/I.

¹⁷ Z-1037/1919/I.

¹⁸ Z-874/1919/I.

głowę i z dokumentów zgromadzonych w archiwum USC w Poznaniu wiadomo, że był maszynistą¹⁹.

Wnioski z badań

- Z materiałów archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Poznaniu wynika, że w pierwszych sześciu miesiącach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości samobójstwo było zjawiskiem nader rzadkim. Na ten czas przypadały przygotowania ludności polskiej do zbrojnego wystąpienia przeciwko Niemcom, a ponadto okres samego Powstania Wielkopolskiego. Mnogość wydarzeń na poziomie makrospołecznym skutecznie odwracała uwagę ludności ówczesnego Poznania od popełniania samobójstw.
- Samobójstwa popełniały osoby młode i przede wszystkim mężczyźni.
- Najmłodszy samobójca miał 19 lat, natomiast najstarszy 56.
- Samobójstwa popełniała przede wszystkim ludność niemiecka (n=4).
- Samobójcy byli wyznawcami religii rzymskokatolickiej (n=3) oraz ewangelickiej (n=3).
- Samobójcy w analizowanym okresie posługiwali się do zamachu przede wszystkim bronią palną, która była łatwo dostępna.
- Informacje o stanie cywilnym oraz wykonywanym zawodzie odnośnie samobójców nie są pełne.
- Informacje o zjawisku samobójstw w Poznaniu mogłyby zostać uzupełnione o dane z zasobów Archiwum Państwowego w Poznaniu.

¹⁹ Z-365/1919/II.